

սպանութիւնը, ըլլայ՝ Հերակլէսով, ըլլայ՝ Վահագնով»¹ կը գրէ Ե(ղիշէ) Ե(պիսկո-պոս) Դ(ուրեան): Իրապէս կը յիշուի Վիշապաքաղ Վահագն, Հելլէններու Հերա-կլէսին համահաւասար, եւ սակայն սրբա-զանը պէտք է զիտնար որ երկուրն ալ (Հերակլէս եւ Վահագն) Արփական աստ-ուածութիւններ էին, ներմուծուած ի Հայս հաւանաբար Քրիստոսէ հինգ հարիւր տա-րիներ առաջ: Եւ «Հայաստանի մէջ, Քրիստոսէ առաջ, երկու հազար տարիններէ ի վեր մինչեւ այսօր, մեր եկամուտ Արփական նախնեաց ազդեցութեամբ, եւ յետոյ ալ Քրիստոնէութեան միջոցաւ Սա-տանային, Փորձիչին, մարդկային կեանքը անէցըի ու դառնութեան ենթարկող Զար Ոգոյն»²: Առ այս կ'ուզեմ յիշեցընել Ար-դամ եւ Եւայի օձին սեմական աւանդու-թիւնը: Թէեւ Օձին պաշտամունքը սեմա-կան կրօնքին Մովսիսականութեան սկիզբն իսկ կը յիշուի, երբ Մովսէս անապատին մէջ օձազարդ խաչ մը կանգնեց, հրեայ օձահարները փրկելու, սակայն հոն չենք հանդիպիր Վիշապապատառութեան կամ Վիշապին մասին յիշատակութեան կամ ակնարկութեան: Ասիկա կը սահմանաւորէ Վիշապը օձէն: «Վաչկատուն խաջնարած

ժողովրդոց մէջ, կեանքի գերազոյն շահ
հեկանութիւնը կը դառնար կոփի ու յա-
փրշտակութեան շուրջ։ Եւ պատերազմի ու
զօրաց Աստուածն էր անոր պաշտպան
գերազոյն առարկան։ Այսպիսի կրօններու
մէջ շատ ստոր դիրք մը կը գրաւէին կին
աստուածութիւնը, եւ Օձն ու Վիշապն ալ
կը համարուէին իրը ներկայացուցիչներն
ու խորհրդանիշները Զարին, Սատանային,
Փորձիչին։ Այսպիսի չարահամբաւ էակ մըն
էր Օձը՝ Աեմական ու Հնդեւրոպական կամ
Արիական ծագում ունեցող բոլոր կրօննե-
րու մէջ։³

Այսպէս տեղի ունեցաւ յեղաշրջումը
Վիշապին (Օձն ալ խառնուած) բարիէն դէպ
ի չար. յեղաշրջում մը որ միայն կրօնա-
կան մարզերուն մէջ չմնաց այլ գեղար-
ուեստի, մշակոյթի, արհեստի մէջ ալ ու-
նեցաւ իր յեղաշրջական բնթացքը, միայն
թէ տեղ տեղ աւելի կամ նուազ արագու-
թեամբ կամ դանդաղութեամբ, աւելի կամ
նուազ կատարելութեամբ կամ յաջողու-
թեամբ, արհեստին ունեցած զիրքին հա-
մաձայն (յեղաշրջող կրօնքին հանդէպ),
անոր բնթացքին համեմատ:

(Շաբումակելի)

3. ՔիկոՏես

1. Այստեղուագէմ - Սուբբերն ու Անասունները:
Ե. Ե. Պ. - 1928 թ. 152:

2. *L^{nju}*, 1927, *μμ* 1 49 33.

3. Անդ Հոս անցողակի աւելցնել կ'ուզեմ որ հիւսիս
սային Ամերիկայի հնագոյն քաղաքակրթութեանց (հին
հնդիկ=մալայան) մեծապէս յառաջացած ու զարգա-
ցած ճշակոյթին եւ կրօնին մէջ թեւաւոր օժ մը կամ
փետրաւոր օժ մը=վլշապ մը կը պարզուի իր ծովուն, ան-

Ճիշտ աստուածութիւն։ Հին հնութեանց մնացորդներուն
մէջ տաճարներ կան որոնց վրայ քանդակուած է վլշա-
պածեւ աստուածութիւնս։ Իմ ճամբորգած ներքին նա-
հանգներուն (Նիւ Մեթսիկոյ, Ամբողոնա, Վոլորատոյ) մէջ
հանգիպած իմ կարմրամորթ հնդիկ Զօրի կոչուած ցեղին
որ կը պաշտէ օծ - սողուն փետրաւոր թռչող՝ անձրեսի,
ջուրի աստուածութիւն մր։

— 265 —

Ա.Գ.Ա.Թ.Ա.Ն.ԳԵՂՈՍ ԵՒ ԵՂԻՇԵ (ԶԵՐԱԳԻՐ)

(ՀԵՐԱԳԻՐ)

Նոր Զուղայէն՝ ծանօթ զրագէտ-զաստիարակ Յ. Տէր Յակոբիան խմբագրութեանս
ուղղած է Ազաթանգեղոսի և Եղիշէի պատմութեան ձեռագրի մը մասին չետեւել
տեղեկութիւնները, որոնք յատուի շահեկանութիւն ունենալով մեր բանաչուներուն կը
հրատարակենք հոս, աւելցնելով միանդամայն կարեւոր պարագայ մը, որ մեր նոյն
բարեկամը կը շեշտէ իր մէկ նամակին մէջ. «Նոր Զուղայւմ մասնաւոր մարգկանց
մօտ զտնուում են բաւական թափ զրչագլեր, որոնք կամ անյայտութեան մէջ են նում
եւ կամ վաճառուում են շահամոլ հրեաներէն և վերջ ի վերջոյ կորչում»: Այս կէտը
անշուշտ աննշմար պիտի չանցնի, եւ ամէն հայ՝ խզէի պարտականութիւն մը պիտի
զնարաւորն ընկելու կորուստէ փրկելու համար մեր հնութեան թանկազին նշխար-
զզայ հնարաւորն ընկելու կորուստէ փրկելու համար մեր հնութեան թանկազին նշխար-
զզայ հնարաւորն ընկելու կորուստէ փրկելու համար մեր հնութեան թանկազին նշխար-
զզայ հնարաւորն ընկելու կորուստէ փրկելու համար մեր հնութեան թանկազին նշխար-
զզայ հնարաւորն ընկելու կորուստէ փրկելու համար մեր հնութեան թանկազին նշխար-

ԾԱՆ. ԽՄԲ

Նիւթը՝ թուղթ, շատ մաքուր. զրւած-
քը՝ մանր նօտրագիր եւ շատ մաքուր ու-
զեղեցիկ: Կազմը՝ տախտակ, վրան կաշի,
իսկ ներսի կողմից՝ հին զեղեցիկ շոր, սպի-
տակ եւ սեւ շերտերով: Սկզբից եւ վեր-
ջից երկ-երկու թերթ պահպանակ, մա-
զաղաթ, խոշոր երկաթազգիր: Ազգբի պահ-
պանակները ինչ որ մէկ պատմութիւնից
է «Հոռափայեան երկրի»ն «Հոռափայինց»
ազգի մասին՝ «զորս ամովնացիր անուա-
նեն Զոմմինս»¹: Վերջին պահպանակները
Աւետարանից են եւ սկսում են. «Զիւցի-
գիրն որ ասէ բաժանեցին զհանդերձս իս-
յիւրեանս եւ ի վերայ պատմուճանի իմո-
վիճակ արկանէին»:

Ամբողջ ձեսագիրն է, առանց պահպա-
նակների, 567 երես։ Գրքի ծաւալն է
 21×16 , իսկ գրութեանը՝ 15×11 ։ Գըր-
ւած է երկսկիւն, երկու սիւնակների մէջը
կարմիր զոյզ զծերով լուսանցք։ Երեսի
երկու կողմերից, աջ ու ձախ, ունի նոյն-
պէս լուսանցքներ։

Ակզենտառերը գեղեցիկ, գունաւոր
ծաղկազբեր են; Գրքի զլուխների սկզբում
կան գեղեցիկ գունաւոր խորաններ, կող-

Քերին, լուսանցըներում զարդանկարներ։
Պարբերութիւնները շատ յաճախ սկսում
են հարմիր թանաբռվ։

Գրլսած է ՌՃԽԶ (1697) թվն, Աստա-
պատում: Գրիչն է՝ «անպիտան եւ անար-
հեստ գրիչ Սարգսի»: Ստացողն է՝ «Յով-
սէփ աստուածաբան վարդապետ»: Ունի
մի քանի յիշատակարաններ: Գիրքը լրիւ
է եւ ոչ մէկ թերթ փնցացած կամ կորած:
«Ազաթանգեղոս»ը բռնում է 1-287
երեսի Ա. սիւնակի կէսը: Ակաւում է մէկ
գեղեցիկ խորանով, որի տակը կարմիր
թանաքով գրւած է. «Ազաթանկեղ օգնեա-
յա քա: ԱՃ իմ եւ ոռը ի գործս բարին
Առջնորոշում Ամեն»:

Այսաշուրպեամ օքէն»։
Այնուհետեւ խոշոր թոշնագրերով գալիս է. «Իդք բաղծացեալը ցանկալեացն ակամն նաւելողն» եւն։

287 երեսի Ա. սիւնակի կէսից սկսում
է առաջին յիշտատակարանը եւ շարունա-
կում է մինչև 288 եր. Ա. սիւնակը (7 առող):
Յիշտատակարանն է (կարմիր թանաքով
է սկսում Փ.ն թոշնագիր):

1. **Sh'ur** Բ. Օրինաց զբքե՞ն մէջ Ուսկայիեք — Զում-
զամինը. զւ. Բ. 20 եան: Ա. Ա.

Փառը համապատիւ համագոյ եռահիւ-
սակ զուզակշիռ միասնական նր ելքու-
թեն յաւիտենս յաւիտենից ամէն։ Հօ՛ր
անեղի . . . (այդ ուղղութեամբ բաւական
երկար)։ Որ ետ կարողութիւն տկար ան-
ձին իմոյ եւ մեղսամած մատանցս զրել
զպատմութիւն երիցս երանել, եւ երջա-
նիկ հօրն մերոյ սրբոյն զրիկրի լուսա-
սաւորչին, ի նր ուխտս խնդրակատար
Սրբոյն Ստեփաննոսի վանքն, աստապա-
տու թվին, Ռ.Ճ.Խ.Զ.ին, ի յայսմ ամի
սկիզբն եղեւ շինութե՛ն սր ուխտիս ի կողմն
յարեւմտեան, կոփվածս վիմօք, ներքնա-
տնօք եւ վերնատնօք, զարզարել կամաւ-
րակապ. նաեւ շինող առջնորդ սր ուխտիս։ Յովսէփ ածաբան վրեպտան, եւ
զպատմազիրբս այս եւս զրել ետ ի յայսմ
ամի յիշատակ իւր եւ ծնողացն իւրոց։
Ես սարզիսս զծազրեցի ձեռամբ իմով։
Յաղերս անկել աղաչեմ զհանդիպողի
տառիս յիշել ինզըեմ աղերսանօք յա-
զօթս ձեր»։

Այսուհետեւ յա-
ջորդում է ստացող
Յովսէփ վարդապե-
տի անձնական կնի-
քը, փոքր, կլոր...
289 երեսից սկսում
է Պաշանց թուղթը փոքրիկ խորանի տակ
եւ ամբողջ ութ տող գունաւոր թանաքով.
«Թուփիթ, սիրոյ, եւ միաբանութե՛ մեծի
կայսերն կոստանդիանոսի եւն.» : Ճարու-
նակում է մինչեւ 304 եր. Բ. սիւնակի
կէսը. որին անմիջապէս հետեւում է Յով-
սէփ վարդապետի ինքնաճեռազիր յիշա-
տակարանը մանր նօտրագրով. «Յիշեցէք
զատացող նր զրոյս զբանքարակորոյս յով-
սէփ անուամբ եւ եթ վրդպտո, եւ զծողըն
իմ զաւետիսն եւ զմարիամն, աղջմ զի
որք ընթեռնուք եւ օգափք, յիշեսջիք միով
ոոր ողորմեայիւ եւ ած ձեզ՝ եւ մեզ
ողորմեացի ամէն» : Յիշատակարանի ներ-
քեւում նորից նոյն կնիքը :

305 Երեսի Ա. սինակից, փոքրիկ գունաւոր խորանի տակ սկսում է, ամբողջը կարմիր թանաքով. «Յզե՞ս զարմից սրբ-

բոյն Գրգիրի։ Եւ տեսիլ սրբոյն Ներսէսի,
եւ բովանդակ պատմութին ազգին Մա-
միկոնէից։ Մինչեւ ցնըն վարդան։ Եւ
մինչեւ ցելս արիական ազգին հռոմայե-
ցւոց։ ոռ իրեւ զարեգակն եւ զլոյս փըր-
կութիւն ծագեցաւ տիեզերց»։

Այս վերնագրից յետոյ գալիս է պատմութիւնը, որ շարունակում է մինչեւ 360 երեսի վերջը: Պատմութիւնը բաժանւած է գլուխների, բոլորի վերնագրերն ու սկզբի տողերը կարմիր թանաքով եւ ծաղկագրով սկսւած, ինչպէս օր. «Յաղագ ձեռնադրութե, սրբոյն Ներսէսի ի կեսարիալ» եւն:

361 երեսը ամբողջ ճերմակ է, չի
գրուած։ 362 երեսից, փոքրիկ խորանի
տակ, կարմիր թանաքով։ «Յառաջարան
Տեսլեան սրբոյն Խաչակայ Պարթեւի հա-
յոց կթղթսի մինչեւ 375 եր., որին հե-
տեւում է։ «Տեսիլ Սահակայ Պարթեւի»։
376 եր. թ. սիւնակի կէսից գալլս է։
«Տեսի մառաստեական սոսուն Խաչակա»։

Պարթեւի Հայոց հայրապետի: Զոր ետքն
յարաբատ Գաւառի ի վազարշապատ քա-
զաքի»: Պատմութիւնը շարունակում է
մինչեւ 380 երեսը: Այնուհետեւ «Մեկ-
ուութիւ տեսլիան Սրբոյն Խասհակայ Պար-
թեւի» մինչեւ 388 եր. Բ. սիւնակի կէսը:
Անմիջապէս յաջորդում է զրողի 4 տող
յիշատակարանը. «Տը Ա՛ բարեխօսու-
թէ եւ աղօթիւք սրբոյն Խասհակայ հայ-
րապետին ողորմեա ինձ անպիտան եւ ան-
համեստ գրչի»:

389 Երեսից սկսում է. «Վաս սրբոյն Մեսրոպայ, որ Մաշտոց կոչեցաւ»:

390 Երեսից, փոքրիկ գումաւոր խո-
րանի տակ, սկսում է Եղիշեի պատմու-
թիմը, որի 8 յեղանակներ լրիւ կան:
Վերնազիրն է. «Պատմուի Արբոյն Վար-
դանայ. Քաջի, եւ հայոց սպարապետի.
Եւ վկայի քի ձեզի շայէ սրբոյ Գաւթայ
Երիցու հայու հայոց լու զբեց»: Եղիշեն
շառունակում է մինչեւ 562 եռ. Ա. սիւ-

շարուսագընը է մրցնել ՅՇՀ պ. Յ. պ. Ե. նակի 10 տողը: Լուսանցքներում յաճախ հանդիպում են բնագրում եղած դժւար, մանաւանդ պարսկերէն, բառերի բացա-

արութիւնները կամ թարգմանութիւնները. ԽօՏ: Ի զիւղաբաղացս աստապատ. ըստ
օրինակ Զրուան մեծ աստւածն = կռոնոս
կմ. Արամազդ, Վարպէ (Վարուկ) = մեծ.
երան եւ տաներան = մեծարոյ եւ պատ-
ուական եւն:

Վերջում կայ երկու յիշատակաբան.
- մէկը 562 եր. Բ. սիւնակում ամբողջ,
իսկ միւսը՝ 563 երեսի Ա. սիւնակը եւ Բ.
սիւնակից 5 տող.

Յիշատակարան Ա., «Փառք եւն. (Երկար
գոհութիւն Աստծուն), որ զօրացոյց ըզ-
ներկեւնել մարմինս իմ հասանիլ ի զրաւ
մատենիս» :

Յիշատակարան Բ. «Փառք» . . . (սորբց
գոհութիւն) Արդ՝ զբեցաւ ազաթանգեղոս
պիրքս ի թուականութես. հայոց Ո. , Ճ. ,

ԳՐԱԿԱՆ

բազմավեպի ներկայ թիւով կը սկսիմք Յմոյշեր հրատարակիլ Ազգիս պաշտելի Նահապետին